

Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego

Sustainable development as the perspective of further civilisation development

Antoni Skowroński

Uniwersytet im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Streszczenie

Człowiek w swoim rozwoju biologicznym był uzależniony od wielu czynników środowiskowych. Z chwilą kiedy pojawiło się myślenie abstrakcyjne, bariery przyrodnicze zostały przekroczone, rozwój biologiczny się zatrzymał, a rozpoczął się rozwój cywilizacyjny. Doprowadził on do wielu udogodnień w życiu i działalności człowieka ale też wprowadził duże zmiany i wytworzyła nowy porządek, który z czasem stanął w opozycji do natury. Przyspieszenie rozwoju cywilizacyjnego, które obserwujemy od końca XVIII wieku, obok osiągnięć spowodowało wyczerpanie zasobów naturalnych, ubożenie biosfery, zachwianie równowagi ekologicznej oraz przyniosło wiele zniszczeń, klęsk i zagrożeń. Nasza rozwijająca się ciągle cywilizacja naukowo-techniczna, stanęła wobec poważnego kryzysu o charakterze globalnym. Faktem jest, że od dłuższego czasu, związki człowieka z przyrodą prowadzą do narastania problemów cywilizacyjnych, przejawiających się w zachwianiu społecznej i biologicznej struktury bytowania człowieka. Pogodzenie rozwoju cywilizacji z prawidłowym funkcjonowaniem naturalnego środowiska, jest w tej chwili rzeczą skomplikowaną i trudną.

Alternatywą wobec takiego stanu rzeczy jest kontynuacja dalszego rozwoju cywilizacyjnego w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*). Idea ta przedstawia szereg rozwiązań prowadzących do ochrony i zabezpieczenia trzech członów rozwoju, a więc społeczeństwa (kultury), przyrody (natury) i gospodarki (ekonomii). Zakłada ona przewartościowanie dotychczasowego sposobu myślenia i działania nie rezygnując a nawet nie obniżając dotychczasowego poziomu rozwoju cywilizacyjnego. Koncepcja zrównoważonego rozwoju polega na włączeniu środowiska naturalnego do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, kraju czy w ujęciu globalnym całego świata. Zakłada trwałą poprawę jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń, co integralnie łączy się z poprawą stanu środowiska człowieka. Wskazuje też na potrzebę rozwoju duchowego człowieka i zamianę celów rozwojowych z materialnych na niematerialne. Wprowadzenie zrównoważonego rozwoju w skali globalnej jest szansą dalszego prawidłowego rozwoju cywilizacyjnego. Niestety to wprowadzenie jest utrudniane dzisiaj przez światowy unilateralizm.

Summary

During his ontogenesis a human being was dependant on many environmental factors. From the moment the abstract occurred, natural barriers were crossed, ontogenesis came to a halt and civilisation development commenced. Speeding up of the latter observed from the end of 18th century together with technical and scientific achievements resulted in natural resources exhaustion, depleting of biosphere and upsetting of ecological balance. Our constantly developing civilisation has faced a serious global crisis. The truth is, that for some time, relations between a man and nature have been leading to increasing of civilization problems, what is shown in undermining of both social and biological structure of man's life. Reconciliation between civilization development and proper functioning of environment is, for the time being, complicated and hard but crucial.

Sustainable development seems to be an alternative. The idea presents a number of solutions leading to protection of three elements of development: society, nature and economy. Its main assumption is to redefine current way of thinking and acting and not resigning from or decreasing of present level of civilization development. The conception of sustainable development is about including natural environment in social and economic development of a region, a country or as in global perspective, a whole world. It assumes a long-lasting improvement of living quality of present and future generations what is integrally associated with environmental improvement. It also points out a need for enhancement of spiritual growth and change of material aims of development into immaterial ones. Implementation of the idea of sustainable development on a global scale is a chance for further normal civilisation development. Regrettably, this implementation is hindered, these days, by global unilateralism.

Wstęp

Z obserwacji zachowań ludzi i trendów dominujących we współczesnych wysokorozwiniętych społeczeństwach, można wyciągnąć wniosek, że przeznaczeniem człowieka XXI wieku jest przede wszystkim sukces, rozumiany jako dobrobyt materialny – wysokie zarobki umożliwiające dużą konsumpcję, możliwości awansu, stan posiadania. W dokładniejszej analizie, można jednak dostrzec i inne oczekiwania współczesnego człowieka. Tak naprawdę każdy człowiek chciałby czuć satysfakcję z realizacji swych pragnień i potrzeb. Jednak kulturowy, cywilizacyjny i przyrodniczy byt człowieka, coraz częściej i w coraz znacznijszym stopniu narażony jest na różnego rodzaju kryzysy, wywoływane zbyt ekspansywnym i niepoohamowanym rozwojem cywilizacyjnym¹.

Rozwój cywilizacyjny jest zarówno naszym dobrodziejstwem jak i przekleństwem. Dobrodziejstwem, bo rozwój nauki i techniki ulepsza i poprawia nasze życie, zmienia jego jakość, mamy szansę zdobywać i odkrywać świat, leczyć ludzi, poznawać nowe horyzonty itp. Ale jest też przekleństwem, ponieważ prowadzi również do obniżenia jakości życia, zagrożeń zdrowia psychicznego i fizycznego, katastrof, klęsk, wyniszczenia zasobów naturalnych, i innych niepożądanych skutków cywilizacyjnych. Model rozwoju społeczno-gospodarczego oparty na ciągłym wzroście konsumpcji towarów i usług, paliwach kopalnych, rozwoju motoryzacji, wytwarzaniu masowo wyrobów jednorazowego użytku i kumulacji odpadów, niszczy ekosystemy, od których jesteśmy zależni w naszej biologicznej egzystencji. Taki wzrost gospodarczy i rozwój cywilizacyjny, nie może trwać bez końca, bo nie zaspokoi przyszłych potrzeb rosnącej ludności świata². Świadomie określoną próbą uniknięcia samozagłady, utrzymania wysokiej jakości środowiska przyrodniczego z jednocześnie prowadzonym dalej postępem cywilizacyjnym, jest idea rozwoju zrównoważonego. Głównym założeniem tej idei, jest postęp, ale z wykorzystaniem i poszanowaniem walorów i zasobów środowiska przyrodniczego.

Człowiek, cywilizacja i rozwój cywilizacyjny

Człowiek (*Homo sapiens sapiens*) pojawił się na ziemi jako konsekwencja zaistnienia specyficznej

formy istnienia, której nigdzie dotąd w kosmosie nie stwierdzono, a którą określa się mianem „życia”³. Na drodze ewolucyjnych zmian, życie rozwijało się od form mniej złożonych do bardziej rozwiniętych i wyspecjalizowanych. Organizm ludzki jest zintegrowanym układem biologicznym, w którego podukładach realizują się rozmaite procesy życiowe, związane z poborem energii i materii oraz przepływem informacji, ich przetwarzanie, biosynteza, regulacja i reprodukcja⁴. Oprócz tej biologicznej jedności z całym światem istot żywych, widać wyraźną swoistość i specyfikę naszego gatunku. Charakteryzując biologiczną strukturę człowieka, W. J. H. Kunicki-Goldfinger wskazuje na naszą wyjątkowość, która jest efektem połączenia silnie rozwiniętego mózgu z bardzo mocno skomplikowanymi relacjami społecznymi, konstytuującymi się w toku ewolucji i rozwoju naszego gatunku⁵. Wyjątkowość człowieka w świecie zwierzęcym, jest konsekwencją obecności w naszej naturze specyficznych cech biologicznych, psychicznych i świadomościowych.

Ekspansja i rozwój gatunku ludzkiego, dokonała się dzięki biologicznemu przystosowaniu do zmiennych warunków przyrodniczych. W pewnym momencie swojego rozwoju, człowiek jako wysoko rozwinięty gatunek biologiczny, przekroczył bariery przyrodnicze i zaczął się rozwijać w oderwaniu, albo ponad prawami przyrodniczymi. Czynnikiem umożliwiającym taki rozwój, była zdolność myślenia abstrakcyjnego. Ta nowa siła wprowadziła na arenie dziejów duże zmiany i wytworzyła nowy porządek, który z czasem stanął w opozycji do natury. Tym nowym porządkiem stała się kultura.

Kultura, która łączy się jedynie z człowiekiem, jest doświadczeniem i wiedzą kolektywną nagromadzoną w pamięci społecznej. Na jej podstawie ukształtowane zostały swoiste zasady, modele i schematy ogólnej wizji świata. Zapamiętuje ona wszystkie dane poznawcze i zapisuje normy praktyczne, etyczne, polityczne czy społeczne, które są elementami składowymi dalszego rozwoju cywilizacyjnego człowieka⁶. To właśnie pojawienie się kultury umożliwiło przekroczenie ewolucji biologicznej i przekazywanie niektórych cech drogą pozagenetyczną⁷. Tak więc dzisiaj na ludzkie dziedzictwo ewolucyjne składa się to, co jest wspólne wszystkim istotom żyjącym (identyczność biochemiczna) oraz to co powstało w wyniku ludzkiej działalności (kultury)⁸ a „człowiek żyje

¹ Por. A. Barcikowski, K. Łastowski, *Struktura biosfery a rozwój cywilizacji*, w: *Filozofia ekologiczna. W Jubileusz 75-lecia Profesora Henryka Skolimowskiego*, pod red. A. Papuzińskiego, Wyd. WSP, Bydgoszcz 2001.

² Historia uczy, że dotychczas znane nam cywilizacje, po osiągnięciu szczytu swojej żywotności cywilizacyjnej, traciły swój impet rozwojowy i chyliły się ku upadkowi. Stwierdza to m.in. w swojej książce *Punkt zwrotny* F. Capra a wybrane przykłady opisuje S. Kozłowski. Zob. S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju*, Wyd. KUL, Lublin 2005, s. 27-34; F. Capra, *Punkt zwrotny*, Wyd. PIW, Warszawa 1987.

³ Niemiecki biolog i filozof Ernest Haeckel (1834 - 1919) określał życie jako swoistą postać ruchu, związaną ze szczególną sub-

stancją chemiczną (plazmą), polegającą w istocie na przemianie materii. Przy czym zwrot „substancja chemiczna” był prawdopodobnie synonimem białka. Por. S. Zięba, *Życie jako forma istnienia ciał białkowych*, w: *„Roczniki Filozoficzne”*, 22(1974)3, s. 122.

⁴ Por. J. Strzałko, *Ekologia człowieka*, w: *Kompendium wiedzy o ekologii*, pod red. J. Strzałko i T. Mossor-Pietraszewskiej, PWN, Warszawa-Poznań 2001, s. 208.

⁵ Por. W. J. H. Kunicki-Goldfinger, *Znikąd donikąd*, PIW, Warszawa 1993, s. 63-64.

⁶ Por. S. Zięba, *Kryzys ekologiczny. Realność czy utopia*, w: *„Człowiek i Przyroda”*, 1995, nr 3, s. 24.

w kulturze nosząc w sobie przyrodę⁹. Kultura, która stała się specyficzną własnością gatunku ludzkiego, pociągnęła za sobą dalszą intelektualizację i humanizację natury¹⁰, z czasem zaś doprowadziła do zaistnienia nowego środowiska życia i rozwoju człowieka¹¹. Systematyczne, świadome i celowe przekształcanie i uzupełnianie przyrody, doprowadziło do pojawienia się nowej przestrzeni bytowej, którą zwykle się określać mianem „środowiska społeczno-przyrodniczego”, składającego się z wielu elementów naturalnych jak i antropogenicznych¹². Trwanie i dalszy rozwój w tego typu środowisku, wymusiło organizację zachowań w przestrzeni, a także ustalenie pewnych reguł zachowania indywidualnego i społecznego. W ten sposób powstawały pierwsze cywilizacje ludzkie, które ekspandowały w różnych kierunkach, utrwalając się bądź ginąc.

W czasie swego istnienia na ziemi, człowiek nie tylko przystosował się do biosfery lecz przekształcił ją, budując cywilizację. Przez cywilizację rozumiemy poziom rozwoju społeczeństwa w danym okresie historycznym, który charakteryzuje się określonym poziomem kultury materialnej, stopniem opanowania środowiska naturalnego, nagromadzeniem instytucji społecznych¹³. Cywilizacja stanowi najwyższy poziom organizacji społeczeństw, z którym jednostki identyfikują się. Jednym ze wskaźników poziomu kultury materialnej, jest opanowanie przez człowieka sił przyrody i wykorzystania jej bogactw na swoje potrzeby. Czyli można stwierdzić, że współcześnie pod pojęciem cywilizacji rozumie się typ kultury zaawansowanej społecznie, materialnie i ideologicznie, charakterystyczny dla tzw. społeczeństw cywilizowanych (złożonych), przeciwstawianych społeczeństwom

niecywilizowanym (prostym) oraz jako określenie najwyższego w systemie ewolucji ludzkości stadium rozwoju kultury.

Należy jednak pamiętać, że jako gatunek biologiczny jesteśmy wciąż mocno zależni od przyrody. Przyroda jest dla człowieka potrzebna w dwójnasób: do życia i do tworzenia cywilizacji. Warunki przyrodnicze wyznaczają kształt i charakter życia społecznego, a sama przyroda obok gospodarki i kultury stanowi ramy zjawisk i procesów zachodzących w zbiorowościach ludzkich¹⁴. Faktem jest, że od dłuższego czasu, związki człowieka z przyrodą prowadzą do narastania problemów cywilizacyjnych, przejawiających się w zachwianiu społecznej i biologicznej struktury bytowania człowieka. Dynamika rozwoju technicznego doprowadziła do powstania wielu zagrożeń ekologicznych¹⁵. Do najczęściej występujących form tych zagrożeń zalicza się¹⁶:

- degradację bogactw i zasobów naturalnych, która wyraża się w obniżeniu ilości i jakości zasobów mineralnych, lasów, gleby, wód, itp.;
- zanieczyszczenia biologiczne, powodujące schorzenia człowieka i świata przyrody;
- zanieczyszczenia chemiczne, pyłowe, gazowe powietrza, gleby, wody, środków spożywczych, a w konsekwencji organizmów żywych;
- zanieczyszczenia fizyczne, akustyczne, termiczne, radioaktywne;
- zanieczyszczenia estetyczne, wyrażające się w brzydocie, chaosie, bezładzie przestrzennym, braku organizacji, naruszaniu harmonii krajobrazu.

Dzięki cywilizacji naukowo-technicznej, ludzkość zastąpiła bezpośrednie działanie mechanizmów biologicznych, stworzonym przez siebie system roz-

⁷ Por. W. J. H. Kunički-Goldfinger, *Znikąd donikąd...*, dz. cyt., s. 64

⁸ H. Cyrzan, *Kim jest człowiek? Ekologiczne implikacje nowego spojrzenia na ewolucję (człowieka)*, w: *Ochrona środowiska e filozofii i teologii*, prac. zbior. pod red. J. M. Dołęgi i J. W. Czartoszewskiego, Wyd. ATK, Warszawa 1999, s. 54.

⁹ E. Morin, *Zagubiony paradygmat – natura ludzka*, tłum. R. Zimand, PIW, Warszawa 1977, s. 36.

¹⁰ Por. F. Adamski, *Kultura między sacrum a profanum*, w: *Człowiek – Wychowanie – Kultura*, pod red. F. Adamskiego, Kraków 1993, s. 201.

¹¹ Por. J. Łapiński, „Pradzieje” *Homo technicus*, w: „Studia Philosophiae Christianae”, 1999 (35), nr 2, s. 165-166; Z. Hull, *Filozoficzne podstawy ekorozwoju*, w: „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” 1992, z. 401, s. 31-32.

¹² W naszym rozumieniu środowisko społeczno przyrodnicze, to całokształt warunków, czynników w których żyje człowiek i różne istoty żywe; środowisko to zespół warunków koniecznych i wystarczających by zaistniało życie na ziemi i by mogło się rozwijać oraz by zaistniał człowiek i mógł się rozwijać. W środowisku tym mieszczą się elementy naturalne (strukturalne elementy środowiska): atmosfera, hydrosfera, litosfera, kosmosfera i biosfera oraz elementy sztuczne wytworzone przez człowieka – antroposfera. Termin ten oznacza człowieka i jego całościowo, tzn. w aspekcie czasowym i przestrzennym, ujęte dzieło. Antroposfera tworzy środowisko społeczne, w którym człowiek przychodzi na ten świat, rozwija się i umiera. Zasadnicze elementy tego środowiska to: nauka, technika, sztuka i religia. Inne nazwy używane na zaakcentowanie tylko niektórych aspektów tego środowiska, to: środowisko kulturowe, techniczne, cywi-

lizacyjne, religijne, itp. Por. J. M. Dołęga, *Koncepcja socjologii systemowej*, Wyd. UKSW, Warszawa 2001, s. 127 - 142; tenże, *Problematyka ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego w socjologii i ekofilozofii*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, pod. red. J. M. Dołęgi i J. W. Czartoszewskiego, Wyd. ATK, Warszawa 1999, s. 15; *Antroposfera*, w: *Mały słownik antropologiczny*, red. naukowy T. Bieliński, Wyd. PWN, Warszawa 1969, s. 85-86.

¹³ Por. *Cywilizacja* w: Wikipedia, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Cywilizacja>, (04.08.06r).

¹⁴ Wątek ten rozwija w swojej książce: E. Albińska, *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym. Zarys problematyki ekologii społecznej*, Wyd. KUL, Lublin 2005, s. 153-169.

¹⁵ Zagrożenia ekologiczne pojmowane są powszechnie jako potencjalne zmiany w środowisku fizycznym, biologicznym i społecznym, w sumie niekorzystne i upośledzające jego egzystencję. W wymiarze fizycznym, problemy ekologiczne można analizować przynajmniej na trzech poziomach: 1 – ogólnym (np. krajobraz, ekosystem), 2 – elementów składowych (gleba, woda, powietrze, fauna, flora itp.), 3 – szczegółowym (materiały, surowce, składniki fizyczne i chemiczne, elementy składowe organizmów żywych). Por. P. Matczak, *Problemy ekologiczne jako problemy społeczne*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2000, s. 49.

¹⁶ Por. M. Barnier, *Atlas wielkich zagrożeń. Ekologia, środowisko, przyroda*, Wyd. Pruszyński i S-ka, Warszawa 1995; S. Zięba, *Dylematy bezpieczeństwa ekologicznego*, EKO KUL, Lublin 1998; K. R. Mazurski, *Podstawy socjologii. Kompendium wiedzy o niszczeniu i ochronie środowiska*, Oficyna Wyd. Sudety, Wrocław 1998, s. 39-216.

woju społeczno-gospodarczego. To doprowadziło do pojawienia się wielu zagrożeń, a nawet groźby samozagłady¹⁷. Źródła zagrożeń ekologicznych i powstania barier cywilizacyjnych, należy łączyć z niekontrolowaną dążnością człowieka do zaspokajania nowych potrzeb cywilizacyjnych kosztem realizacji potrzeb biologicznych i społecznych, przy najmniejszych nakładach finansowych. Te niekorzystne zmiany cywilizacyjne można powstrzymać, stosując taki nowy model rozwoju cywilizacyjnego, który nie naruszałby równowagi ekologicznej i utrzymywałby na wysokim poziomie standard życia oraz rozwój wszystkich społeczeństw¹⁸. Jeśli ludzkość chce przetrwać i dalej się rozwijać, to musi zmienić styl życia i dostosować wzrost gospodarczy do wydolności środowiska. Musi to uczynić za pośrednictwem tych samych mechanizmów, które doprowadziły do rozkwitu obecnej cywilizacji naukowo-technicznej i do transcendowania przyrodniczych ograniczeń. Takim alternatywnym modelem dalszego rozwoju cywilizacyjnego, może być koncepcja zrównoważonego rozwoju. Kształtując na jej założeniach procesy globalnego rozwoju społeczno-gospodarczego, będziemy w stanie wyeliminować zagrożenia hamujące i negujące dalszy rozwój cywilizacyjny.

Pojawienie się alternatywnej koncepcji zrównoważonego rozwoju

Końcówka lat sześćdziesiątych XX wieku, zapoczątkowała na świecie – zwłaszcza w USA – pewne przemiany cywilizacyjno-świadomościowe. Rewolucja Dzieci Kwiatów z roku 1968 zakwestionowała, do tamtego czasu niekwestionowane, wartość cywilizacji naukowo-technicznej i sens jej dalszego rozwoju w niezmiennym kierunku. Na tej fali pojawiły się pierwsze publikacje, opracowania i raporty przygotowane przez uczonych, działaczy społecznych i publicystów¹⁹. Zaważono, że narastające problemy cywilizacyjne są nie tylko efektem niedoskonałości techniki, ale przede wszystkim rezultatem systemu wartości i stylu życia panującego w społeczeństwach zachodu²⁰. Jako przyczynę kryzysu globalnego wskazano kryzys człowieka

– jego systemu wartości, instytucji, zasad poznania i ich niedostosowanie do rzeczywistości – oraz nieracjonalną eksploatację zasobów przyrodniczych w celu osiągnięcia krótkookresowej maksymalizacji zysków²¹. Przekonanie zwolenników udoskonalania i rozbudowy wszelkiej techniki, że na tej samej drodze będzie można powstrzymać niszczenie środowiska przyrodniczego, w kontekście narastających wykładniczo zagrożeń cywilizacyjnych, okazywało się coraz mniej wiarygodne. Wszechwładne panowanie człowieka nad przyrodą, które miało przynieść wyzwolenie ludzkości, wcale nie znosiło panowania człowieka nad drugim człowiekiem. Wręcz przeciwnie, postęp techniczny i rozwój cywilizacyjny spowodował jeszcze większe zniewolenie²². Włoski uczony, współzałożyciel Klubu Rzymskiego, A. Paccię przestrzegał: „...trzeba odrzucić kategorycznie przekonanie o tym, że rodzaj ludzki ma prawo robić to, co mu się podoba z naszą planetą, tak jakby wszelkie inne formy życia istniały do naszej wyłącznej dyspozycji i były tylko od nas uzależnione”²³. Ten sposób myślenia i zaangażowania elit, doprowadził do pojawienia się nowej koncepcji dalszego rozwoju cywilizacyjnego, opartego na równowadze i samopodtrzymywaniu się. Idea ta zyskała miano „zrównoważonego rozwoju” (*sustainable development*).

Angielskie określenie *sustainable development*, w polskiej literaturze przedmiotu funkcjonuje pod różnymi zwrotami: *zrównoważony rozwój*, *trwały rozwój*, *rozwój samopodtrzymujący się*. Często także występuje pod pojęciem *ekorozwoju*²⁴. Wszystkie te określenia – choć zakresowo i przedmiotowo różnią się między sobą – za cel wspólny przyjmują wypracowanie takich mechanizmów i sposobów działania, które pozwolą kontynuować dalszy rozwój cywilizacyjny z zachowaniem praw przyrody i społeczno-gospodarczych aspiracji ludzkości. Jest to oryginalna wizja i propozycja rozwiązywania ekologicznych czy cywilizacyjnych problemów, w oparciu o zmienione mechanizmy rozwoju gospodarczego i społecznego. Jeśli ma dokonywać się dalszy rozwój społeczno-gospodarczy, musi on zostać przewartościowany i kierować się zasadami trwałości oraz samopodtrzymywania się. W dalszych rozważaniach będę właśnie przyjmował takie szerokie rozumienie tej idei, umożliwiające

¹⁷ Por. Z. Piątek, *Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju: kontrowersje filozoficzno-społeczne*, w: *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, pod red. A. Papuzińskiego, Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz 2005, s. 17.

¹⁸ Szerzej np. K. Dubel, *Ochrona i kształtowanie środowiska*, (wyd. III rozszerzone), Fundacja Centrum Edukacji Ekologicznej Wsi, Krosno 2001, s. 133-135; E. Albińska, *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym...*, dz. cyt., s. 186-197.

¹⁹ Dyskusję na temat przeludnienia Ziemi, ekologicznych zaburzeń, zagrożeń stworzonych przez technikę i innych przejawów łamania praw natury, podjęli w swoich pracach m.in.: R. Carson, *Silent Spring* (1963) – pozycja ta jako pierwsza uświadomiła ludziom, że nasza cywilizacja techniczna zagraża nie tylko zwierzętom i roślinom, ale również i nam samym. Inne opracowania to: J. Forrester, *World Dynamics*; B. Commonor, *The Clasing Circle*, Knopf, New York 1971; P. R. Ehrlich, *The Population Bomb*, New York 1968; N. Hinrichs, *Population. Environment and People*, New York 1971; D. Meadows i in., *Limits to Growth* (1972).

²⁰ Por. D. Kielczewski, *Główne nurty ekologiczne we współczesnej filozofii*, w: *Interdyscyplinarne podstawy ochrony środowiska przyrodniczego. Kompendium do nauczania i studiowania*, praca zbior. pod red. B. Prandeckiej, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 38.

²¹ Por. K. Bartosik, *Koncepcja trwałego rozwoju a poszukiwanie strategii globalnych*, w: „*Ekonomista*” 1996, nr 1-3, s. 226-227.

J. Śleszyński, *Wskaźniki trwałego rozwoju*, w: „*Ekonomia i Środowisko*”, 1997 nr 2(11), s. 15.

²² Tezę taką można wysnuć z lektury: Z. Krasnodębski, *Upadek idei postępu*, Warszawa 1991.

²³ Wywiad z A. Paccię: „*Polityka*” z 03.02.1979r.

²⁴ Ang. „*sustainable development*”: w języku polskim nazywany jest *rozwojem zrównoważonym, trwałym rozwojem, samopodtrzymującym się rozwojem* bądź po prostu *ekorozwojem*. W prawie ekologicznym utrwaliło się pojęcie *zrównoważonego rozwoju*. Terminy te są często używane zamiennie. Również i w tym artykule będę posługiwał się zamiennie tymi dwoma terminami.

harmonijne i trwałe współistnienia samorealizującego się człowieka z biosferą.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju, kształtowało w kontekście prac międzynarodowego gremium ONZ. Oficjalnie koncepcję zrównoważonego rozwoju – rozwijaną i udoskonalaną od Szczytu Ziemi w Sztokholmie²⁵ w roku 1972 - przyjęto do realizacji na drugim „Szczycie Ziemi”, który odbył się w czerwcu 1992 roku w Rio de Janeiro. Przyjęto wówczas dwa podstawowe dokumenty²⁶: *Deklarację z Rio* – będącą ogólną filozofią zrównoważonego rozwoju i *Agendę 21* – dokument przedstawiający sposoby, zasady i mechanizmy praktycznego wprowadzania założeń tej koncepcji w życie.

Istota koncepcji zrównoważonego rozwoju

Ogólna filozofia zrównoważonego rozwoju, sprowadza się do pogodzenia i połączenia w jedną kompatybilną całość, dwóch sprzecznych i pozornie antagonistycznych pojęć „wzrostu” i „rozwoju”. „Wzrost” dąży do przyrostu materii, natomiast „rozwój” do pełniejszego, większego, bądź lepszego stanu przez rozszerzenie lub realizację określonych możliwości²⁷. Koncepcja zrównoważonego rozwoju proponuje jakościowo nową formę świadomego, odpowiedzialnego życia indywidualnego i społecznego, na zasadzie rozwoju razem z otoczeniem – społecznym i przyrodniczym z uwzględnieniem ograniczeń ekologicznych i oczekiwań społecznych.

Generalnie można mówić o dwu podstawowych podejściach do trwałego rozwoju. Podejście pierwsze ma charakter praktyczno-gospodarczy (ekonomiczny) i jest utożsamiane z paradygmatem ochrony i kształtowania środowiska. W takim rozumieniu zrównoważony rozwój jest postrzegany jako uzgodnienie tradycyjnego wzrostu gospodarczego z uwarunkowaniami ekologicznymi. Drugie spojrzenie na rozwój zrównoważony ma charakter ideologiczno-historiozoficzny. To rozumienie kwestionuje dotychczasowe wzorce rozwoju cywilizacyjnego i koncentruje się na poszukiwaniu nowych zachowań i celów społecznych, a w ich kontekście nowych form rozwoju cywilizacyjnego. Zrównoważony rozwój holistycznie ujmuje poszczególne elementy cywilizacji. Obejmuje on gospodarowanie zasobami przyrodniczymi, ekonomicznymi i ludzkimi, gospodarowanie przestrzenią, rozwiązania instytucjonalne, sferę moralną, kształcenie świadomości czy wybór określonego modelu życia²⁸. W istocie chodzi więc o poszukiwanie

i formułowanie nowej, optymalnej ekologicznie i satysfakcjonującej społecznie wizji cywilizacji.

W *Deklaracji z Rio* ustalono, że w centrum zrównoważonego rozwoju stoją ludzie, którzy mają prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą (zasada 1). Obecne i przyszłe pokolenia „...mają prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą” (zasada 3), a ochrona środowiska musi stanowić nieodłączną część pozostałych procesów rozwojowych (zasada 4). Przed politykami i rządami staje zadanie wyeliminowanie ubóstwa i podniesienie stopy życia mieszkańców krajów rozwijających się (zasada 5). Poprawa jakości życia powinna następować poprzez ograniczenie lub wyeliminowanie modeli produkcji i konsumpcji zakłócających ten rozwój (zasada 8)²⁹. W procesie zrównoważonego rozwoju, ważny jest nie tylko materialny rozwój, lecz również intelektualny i duchowy rozwój człowieka. Chodzi więc o przewartościowanie dotychczasowego stylu życia i wprowadzenie „świadomego” człowieka na nową ścieżkę rozwoju, prowadzącą w kierunku jakości a nie ilości. Są to założenia o charakterze ideologicznym i życzeniowym, ale mają one uzasadnienie w poszukiwaniu nowych dróg rozwoju cywilizacyjnego.

Przy największym stopniu uogólnienia, można powiedzieć, że idea ta jest rozumiana jako taki sposób prowadzenia dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego, który nie będzie odbywał się na koszt przyszłych pokoleń i będzie uwzględniał wymagania i prawa przyrody. Istotą zrównoważonego rozwoju jest dążenie do pogodzenia racji ekologicznych, ekonomicznych i społecznych. Mechanizm funkcjonowania tej światowej koncepcji, sprowadza się do osiągnięcia trzech podstawowych celów:

- 1) ekologicznego – polegającego na powstrzymaniu degradacji środowiska i eliminacji jego zagrożeń,
- 2) ekonomicznego – wyrażającego się w zaspokojeniu podstawowych potrzeb materialnych ludzkości przy użyciu techniki i technologii nie niszczących środowiska oraz
- 3) społecznego i humanitarnego – który zakłada zabezpieczenie minimum socjalnego (likwidację głodu, nędzy i ubóstwa), ochronę zdrowia, rozwój sfery duchowej człowieka (kultura), bezpieczeństwo i edukację³⁰.

Konieczność podnoszenia „jakości życia” jest więc priorytetem tej koncepcji. Jako globalna koncepcja działań, ma zapewnić wszystkim krajom świata pokój, godziwy standard życia i ochronić przed zniszczeniem

²⁵ Szerzej: R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*. (Stan prawny na dzień 30 września 2000), Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz 2000, s. 32-37; S. Kozłowski, *Ekologiczne problemy przyszłości świata i Polski*, Wyd. PWN, Warszawa 1998, zał. 1: *Deklaracja końcowa Konferencji Sztokholmskiej ONZ na temat: Środowisko naturalne człowieka*.

²⁶ Dokumenty te zostały przetłumaczone na jęz. polski i opublikowane w: *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”*. Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992. *Szczyt Ziemi*, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1993.

²⁷ J. Machowski, *Ochrona środowiska. Prawo i zrównoważony rozwój*, (Stan prawny na dzień 1 stycznia 2003 r.), Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 100-101.

²⁸ B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Wyd. PWN, Warszawa 2002, s. 51 i n.

²⁹ Por. *Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych...*, dz. cyt., s. 13-15; także: M. Keating, *Globalny program działań*, Agencja Informacyjna „GEA”, Warszawa 1994, s. 13.

³⁰ Por. J. Machowski, *Ochrona środowiska. Prawo i zrównoważony rozwój...*, dz. cyt., 101.

środowisko przyrodnicze. Przedstawia nowe wizje i sposoby rozwiązania ekologicznych problemów oraz mechanizmy rozwoju gospodarczego i społecznego oparte na zasadach trwałości i samopodtrzymywania się. Wszystkie te możliwości są implikacją przyjętej filozofii rozwoju zrównoważonego, odnoszą się do jednego wielkiego systemu: środowisko-gospodarka-społeczeństwo i w jego granicach muszą być realizowane. Tak naszkicowany globalny program działań, jest wymarzoną tłem dla dalszego rozwoju cywilizacyjnego ludzkości.

Istnieją jednak realne bariery, które utrudniają bądź wręcz uniemożliwiają wprowadzenie tej teorii w praktykę. Na Szczyt Ziemi, który odbył się w Johannesburgu w 2002 roku, krytycznie oceniono praktykę dziesięcioletniego wdrażania w życie tej idei i przyznano, że bez głębokiej przemiany świadomościowej oraz reformy obecnego systemu globalnego zarządzania środowiskiem i rozwojem społeczno-gospodarczym, będzie to zadanie bardzo trudne³¹. Osiągnięcie celów, które zakłada zrównoważony rozwój, wymaga rozwiązania wielu trudnych problemów. Ogromna różnorodność kultur i mentalności sprawia, że w procesie realizacji zrównoważonego rozwoju, trzeba brać pod uwagę bardzo odmienne wartości, które ludzie przypisują korzyściom i kosztom³². Podstawowym źródłem utrudnień, jest więc mocno zakorzeniony we współczesnych wysokorozwiniętych i rozwijających się społeczeństwach system wartości oparty na mentalność konsumpcyjno-pragmatycznej oraz dezintegracja wewnętrzna współczesnego człowieka³³. Rozwój społeczno-ekonomiczny wraz z postępem technicznym znacznie wyprzedza intelektualny i psychiczny rozwój człowieka³⁴. To są zasadnicze przyczyny, które spowalniają i utrudniają realizację założeń *Agendy 21* i wdrażanie filozofii ekorozwoju.

Wśród najistotniejszych przyczyn przeszkadzających efektywnie realizować przyjęte w *Agendzie 21* zasady i cele zrównoważonego rozwoju, można za S. Kozłowskiem wymienić:

- gloryfikację postępu naukowego,
- pogoń za wydajnością produkcji i konsumpcji,
- wzmocnienie konkurencji,
- uprzedmiotowienie pragnień ludzi³⁵.

Do tej grupy przyczyn, Z. Sadowski dodaje jeszcze brak rzeczywistej i autentycznej woli politycznej.

Zauważa on brak ukonstytuowanego układu instytucjonalnego, który byłby zdolny do ustalenia, promowania i realizowania jednolitej polityki rozwoju, opartej na wypracowanych już i zasadnych postulatach ekorozwoju³⁶. Utrudnia to niewątpliwie zmianę dotychczasowego stylu rozwoju cywilizacyjnego. Chcąc ją wzmocnić, trzeba bezzwłocznie podjąć szereg skoordynowanych działań o charakterze politycznym, ekonomicznym, technicznym, ekologicznym, ale także o charakterze świadomościowym i edukacyjnym czy wręcz etycznym.

Wsparcie zrównoważonego rozwoju w procesie postępu cywilizacyjnego

Poważniejszą sprzecznością współczesnej cywilizacji, jest z jednej strony malejąca możliwości organizowania, opanowania i kontrolowania procesów rozwojowych, a z drugiej strony bezwzględna konieczność tworzenia mechanizmów regulacyjnych i zapewniających bezpieczeństwo wobec narastających zagrożeń cywilizacyjnych. Obserwujemy coraz wyraźniejszy konflikt między indywidualnymi odczuciami jednostek a interesami i zachowaniami grup społecznych, czy jeszcze bardziej dobrze zorganizowanych światowych koncernów przemysłowych i megakorporacji. Sytuacja taka prowadzi do niepokojów, napięć i kryzysów, które burzą dotychczasowy ład światowy. Wyzwanie polega więc na tym, aby wypracować taki model rozwoju społecznego i wzrostu gospodarczego, który zapewni postęp ludzkości, nie niszcząc wspierających go systemów i da wszystkim możliwość lepszego życia.

Z pewnością taki model gospodarczy mieści się w idei zrównoważonego rozwoju. Jest to alternatywa rozwoju społecznego i gospodarstwa, w którym cele są zgodne z zasadami poszanowania i ochrony środowiska przyrodniczego, a przesłanki kulturowe, społeczne i świadomościowe, brane są pod uwagę na wszystkich szczeblach podejmowania decyzji politycznych, ekonomicznych i kulturowych. Założenia, cele i zasady zrównoważonego rozwoju, wraz z przesłankami ery ekologicznej, mogą więc skutecznie i prawidłowo kreować dalszy proces światowego rozwoju gospodarczego i społecznego. Mogą również stanowić dobry punkt wyjścia dla takiego układu

³¹ Por. J. Mizak, *Szczyt w Johannesburgu*, Departament Współpracy z Zagranicą, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2002, w: <http://www.unic.unorg.pl/johanesburg/>, 16.03.2004, godz.17.00

³² Por. R. Fri, *Historia naturalna a wiek XXI*, w: *Oblicza Ziemi. Zagrożenia i nadzieje*, praca zbior. pod red. D. Botkina i in., (Report of the Smithsonian Institution and National Geographic, „G+J RBA”, Warszawa 2001, s. 244-245

³³ J. Stacewicz, *Cywilizacyjno-kulturowe uwarunkowania ekorozwoju*, w: *Sterowanie ekorozwojem. Teoretyczne aspekty ekorozwoju*, pod red. naukową B. Poskrobka, t. I, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok 1998, s. 112.

³⁴ Por. M. Czyż, *Rozwój zrównoważony a przemiany cywilizacyjne*, w: *Ekologia a transformacje cywilizacyjne na przełomie*

wieków, prac. zbior. pod red. S. Zięby i Z. Wróblewskiego, Zakład Ekologii Człowieka KUL, Lublin 2000, s. 83.

³⁵ S. Kozłowski, *Ogólne uwarunkowania ekorozwoju*, w: *Sterowanie ekorozwojem. Teoretyczne aspekty ekorozwoju*, tom I, pod red. B. Poskrobko, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok 1998, s. 91.

³⁶ Z. Sadowski, *Dezyderat trwałego rozwoju i warunki jego spełnienia. (Tezy)*, w: *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, pod red. A. Pawłowskiego, Monografie nr 16, PAN, Komitet Ochrony Środowiska, Lublin 2003, s. 14.

³⁷ Por. Z. Sadowski, *Dezyderat trwałego rozwoju i warunki jego spełnienia (Tezy)*, w: *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, pod red. A. Pawłowskiego, Monografie PAN, vol. 16, Lublin 2003, s. 13.

instytucjonalnego, który byłby zdolny do likwidowania różnych zagrożeń osłabiających perspektywę rozwojową³⁷. Zrównoważony rozwój staje się w tym kontekście alternatywą dalszego postępu cywilizacyjnego, pod warunkiem, że zyska powszechną akceptację i zostanie wsparty konkretnymi działaniami.

Najbardziej pragmatyczną a zarazem prozaiczną kwestią na drodze do cywilizacji zrównoważonego rozwoju, jest zapewnienie właściwego finansowania i utworzenie odpowiednich instytucji, które umożliwiłyby stopniowe wcielanie w życie założeń tej idei, zwłaszcza dotyczących zapewnienia sprawiedliwości społecznej i potrzeby ochrony naturalnego środowiska życia człowieka³⁸. Inną ważną koniecznością jest ustalenie zasad światowego bezpieczeństwa związanego z rozbrojeniem i zapewnieniem pokoju oraz wypracowanie nowych koncepcji współpracy i pomocy międzynarodowej³⁹. Podstawą jest przeciwdziałanie wszelkim uprzedzeniom rasowym, kulturowym i międzyludzkim oraz minimalizowanie negatywnych reperkusji nowego sposobu myślenia i działania wśród ludzi cywilizacyjnie nieprzystosowanych i przyzwyczajonych do tradycyjnego stylu rozwoju⁴⁰. Istotnym wzmocnieniem zrównoważonego rozwoju w tym względzie, mogłoby być powołanie organizacji ponadnarodowej, która w swojej gestii podejmowałaby decyzje polityczne i organizacyjne w odniesieniu do ogólnoswiatowych problemów związanych z zagrożeniami środowiskowymi i kulturowymi.

W polityce ekologicznej, która odpowiada za praktyczne wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju, należy uwzględnić przynajmniej dwie nowe zasady. Są to:

- zasada traktowania obowiązku ochrony środowiska jako elementu prawidłowego funkcjonowania gospodarki, a naruszenie tego obowiązku jako sprzeniewierzenie się regułom dobrego gospodarowania,
- zasada uwzględnienia wymogów ochrony środowiska oraz bezpieczeństwa i komfortu użytkownika wyrobów na wszystkich etapach życia produktu – od surowca do zagospodarowania pozostałości (odpadów) po jego użyciu lub zużyciu⁴¹.

W procesie budowania cywilizacji zrównoważonej, oprócz demokratyzacji życia społecznego,

prowadzenia właściwej polityki i odpowiedzialnej gospodarki rynkowej, ważne jest m.in.:

- ustanowienia informacji i powszechnej myśli ludzkiej, indywidualnej i zbiorowej, głównymi czynnikami ekorozwoju,
- powiązanie ekospołecznej użyteczności pracy jednostek i organizacji z wielkością dochodów uzyskiwanych w wyniku tej pracy,
- opanowanie umiejętności długookresowego prognozowania oraz wymiernego wartościowania pracy i skutków innych zmian w otoczeniu,
- stworzenie podstaw (również w wymiarze informacyjnym) elastycznego i wyprzedzającego zagrożenia ekospołecznie użytecznego gospodarowania,
- opanowanie umiejętności rozpoznawania stanu jakości życia całości układu człowiek-przyroda, w tym społeczeństwa i poszczególnych jego części, a także doprowadzenia podsystemów do ekorozwojowej pełni,
- opanowanie umiejętności sterowania przebiegiem procesów zmian w przyrodniczym środowisku człowieka.

Skutecznym sposobem wprowadzania w życie zasad zrównoważonego rozwoju, wydaje się być proces ekologizacji gospodarki⁴². Dotychczas jednak społeczeństwa światowe preferują ekonomizację środowiska, która polega na zastosowaniu w ochronie środowiska instrumentów ekonomicznych. Wszelkie podmioty gospodarcze chcąc wdrażać w swoje procesy wytwórcze zrównoważony rozwój, powinny dostosować się do następujących wymagań:

- ograniczyć zużycie nieodnawialnych zasobów przyrody aż do ich zerowego wykorzystania,
- wykorzystywać zasoby odnawialne, ale suma netto ich wykorzystania i regeneracji nie może wzrastać,
- opanować emisję szkodliwych substancji na poziomie nie wyższym niż zdolność absorpcyjna przyrody,
- zmniejszyć obciążenie środowiska przez substancje trudno rozkładalne aż do całkowitego ich wyeliminowania,
- ograniczyć zużywanie powierzchni do poziomu ekologicznie nieszkodliwego,

³⁸ Finansowanie można zapewnić np. poprzez wprowadzenie odpowiednich opłat i podatków ekologicznych, a także na drodze ograniczania wydatków w innych sektorach gospodarki, np. przemyśle zbrojeniowym i przesunięciu tak zaoszczędzonych funduszy, na potrzeby wdrażania zrównoważonego rozwoju. Por. *Instrumenty ekorozwoju. Prawne, ekonomiczne, finansowe*, w: „EKOFinanse”, 2001, nr 4(71), s. 15-16.

³⁹ Por. M. Czyż, *Rozwój zrównoważony a przemiany cywilizacyjne*, w: *Ekologia a transformacje cywilizacyjne na przełomie wieków*, praca zbior. pod red. S. Zięby i Z. Wróblewskiego, Zakład Ekologii Człowieka KUL, Lublin 2000, s. 85.

⁴⁰ Por. J. M. Szymański, *Cywilizacja ekologiczna. Wstęp do polityki globalnej*, Wyd. Fundacja HsiR, Warszawa 1998, s. 69.

⁴¹ B. Poskrobko, *Podstawy polityki ekologicznej*, w: *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, pod red. K. Górko, B. Poskrobko i W. Radeckiego, wyd. III zmienione, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998, s. 78.

⁴² *Opracowanie systemu wskaźników oceny efektywności wdrażania koncepcji ekorozwoju*, praca zbior. pod kierownictwem T. Borysa, MOŚZNiL, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Warszawa – Jelenia Góra – Wrocław, grudzień 1997, s. 99; także: L. Michnowski, *Ekorozwój jako forma współżycia*, w: „Wieś i Państwo”, 1992, nr 2.

⁴³ Dokonuje się to poprzez wykorzystanie w polityce gospodarczej instrumentów administracyjno-prawnych i organizacyjnych w celu ochrony środowiska. Por. H. Żukowska, *Ekonomiczne aspekty ochrony środowiska naturalnego. (Na przykładzie województwa lubelskiego)*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996, s. 201.

- unikać dużych ryzyk, których skutki wiążą się z nieodwracalnymi szkodami w ekosystemach i systemach społecznych, których nie można oszacować,
- zachować maksymalną różnorodność gatunkową, a tym samym zdolność funkcjonowania systemów ekologicznych i łańcuchów pokarmowych,
- wykształcić sposoby życia i konsumpcji chroniące środowisko,
- właściwie ukształtować naturalną i kulturową przestrzeń życia człowieka⁴⁴.

Z praktycznego punktu widzenia istotne też są wszelkie działania gospodarcze ograniczające energochłonności i materiałochłonności przemysłu i przetwórstwa surowców, pozwalające oszczędnie gospodarować przestrzenią i ograniczać rozwój infrastruktury komunikacyjnej oraz ograniczać zagrożenia przemysłowe⁴⁵. W praktyce niezmiernie ważna jest właściwa lokalizacja produkcji i wszelkich form przestrzennych. W tym aspekcie zrównoważonego rozwoju, wielką rolę odgrywa planowanie przestrzenne⁴⁶. Jeszcze inną potrzebą jest stopniowa, ale zasadnicza zmiana w systemie ekonomii światowej. Aktualnie jest to miara „bieżącej pieniężnej wartości wszystkich dóbr i usług finalnych wytworzonych w danej gospodarce w określonym czasie” (PKB)⁴⁷. Stosuje się to kryterium jako powszechny wskaźnik określania stylu i standardu życia poszczególnych społeczeństw światowych. Na początku lat dziewięćdziesiątych, została zaproponowana nowa miarę rozwoju społecznego, tzw. indeks (*HDI – Human Development Index*)⁴⁸ opierający się na trzech składnikach:

- 1) długości oczekiwanego życia w momencie urodzenia,
- 2) poziomie wykształcenia obywateli, wiedzy i dostępu do oświaty oraz
- 3) produkcie krajowym brutto *per capita*,

Upowszechnienie tego wskaźnika w polityce i ekonomii światowej, wymaga zmiany dotychczasowej świadomości społeczności światowej i akceptacji go przez elity rządzące oraz światowy biznes.

O sukcesie zrównoważonego rozwoju, bez wątpienia decydować będzie powszechny dostęp do edukacji, propagowanie nauki oraz nowych technologii przyjaznych środowisku. W celu skutecznej implementacji zasad zrównoważonego rozwoju, potrzebny jest wysiłek edukacyjny i związane z nim zmodyfikowanie dotychczas dominującego systemu wartości. Prowadzenie edukacja ekologicznej, powinno mieć na celu przestawienie myślenia ludzi z pozycji „zdobywcy” na pozycję „partnera” środowiska naturalnego⁴⁹. Wiedza tego typu, szczególnie jest potrzebna kadrom odpowiedzialnym za wprowadzenie i sterowanie procesami gospodarczymi, społecznymi i ochroną środowiska. Ważnym zadaniem w tym względzie jest doprowadzenie do ekologizacji programów kształcenia na kierunkach ekonomicznych i prawnych oraz ekonomizacji (humanizacji) na kierunkach przyrodniczych i technicznych⁵⁰. Przyszłe pokolenia będą żyły w silnie z informatyzowanym środowisku – co jest też jednym z założeń ekorozwoju – i dlatego muszą się uczyć kreatywnego myślenia, samodzielnego stawiania pytań i rozwiązywania problemów na bazie stopniowo poznawanej wiedzy, a także logicznego, własnego myślenia i wyciągania wniosków⁵¹. Niezbędny jest więc rozwój edukacji i promowanie rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i informacji.

Proces ekorozwoju świata wymusza więc zmianę fundamentalnych postaw i zachowań człowieka ery przemysłowo-technicznej. Dysponowanie coraz lepszymi możliwościami technicznymi i technologicznymi oraz szybkość przekazywania informacji i prędkość przemieszczania się, wymaga odpowiedniej psychiki i moralnej postawy. Od strony aksjologiczno-etycznej treść zrównoważonego rozwoju staje się obowiązkiem moralnym wobec innych form życia (przyrody) i innych ludzi żyjących obecnie jak i w przyszłości⁵². Zrównoważony rozwój wymaga etycznej dojrzałości i zasadniczego zwiększenia potencjału intelektualnego i społeczno-ekologicznego światowej oraz dalszego odpowiedniego rozwoju nauki i techniki⁵³. Dla ekorozwojowej przemiany cywilizacyjnej, potrzebne jest „ewolucyjne

⁴⁴ E. Kośmicki, *Środowiskowe dylematy ekorozwoju a przyszłość polskiego rolnictwa*, w: „Ekonomia i Środowisko”, 1997, nr 1(10), s. 25.

⁴⁵ Rewolucję efektywności – czterokrotnego wzrostu produktywności zasobów – prezentuje Raport dla Klubu Rzymskiego, pt. „Mnożnik cztery”. Realizacja przedstawionych idei, umożliwi podwojenie dobrobytu i dwukrotne zmniejszenie zużycia zasobów przyrody. 50 przykładów przedstawia paradoksy dzisiejszej cywilizacji i gospodarki ale także, co ważniejsze, przedstawia alternatywne projekty rozwiązań ekologicznych. Zob. E. U. Weizsäcker, A. B. Lovins, L. H. Lovins, *Mnożnik cztery. Podwojony dobrobyt – dwukrotnie mniejsze zużycie zasobów naturalnych. Raport dla Klubu Rzymskiego*. Wyd. Rolewski, Toruń 1999.

⁴⁶ Zob. A. Szponar, *Fizjografia urbanistyczna*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 245.

⁴⁷ Dominującym obecnie wskaźnikiem rozwoju społecznego i cywilizacyjnego, jest wskaźnik produktu narodowego brutto (PNB), opierający się na szybkim zużywaniu zasobów przyrody. Por. *Wskaźniki ekorozwoju*, pod red. T. Borysa, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999, s. 35.

⁴⁸ Wskaźnik HDI jest złożeniem trzech różnych wskaźników, liczonym według metodologii zaproponowanej przez zespół badaczy z Uniwersytetu Oxford (USA). Por. *Wskaźniki ekorozwoju*, praca zbior. pod red. T. Borysa, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999, s. 56; S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju...*, dz. cyt., s. 138-139, i. inni.

⁴⁹ Por. D. Cichy, *Międzynarodowe i krajowe projekty edukacyjne przygotowane do zrównoważonego rozwoju*, w: *Współpraca międzynarodowa w edukacji ekologicznej. Materiały konferencyjne*, Fundacja Centrum Edukacji Ekologicznej Wsi, Krosno 1996, s. 6; A. Kowalak, *Świadomość ekologiczna a realizacja idei zrównoważonego rozwoju*, w: *III Konferencja, Współpraca Międzynarodowa w Edukacji Ekologicznej*, pod red. A. Kowalak, Fundacja Centrum Edukacji Ekologicznej Wsi, Krosno 2000, s. 5.

⁵⁰ Por. M. Cygler, B. Poskrobko, *Edukacja kadr na potrzeby ekorozwoju*, w: „Ekonomia i Środowisko”, 1994, nr 1(4), s. 136-137.

⁵¹ Por. M. Nowicki, L. Ribbe, *Problemy ekorozwoju Polski*, Agencja Reklamowo-Wyd. A. Grzegorzczak, Warszawa 2001, s. 179.

⁵² Z. Hull, *Dylematy i wymiary ekorozwoju*, w: „Postępy Nauk Rolniczych” 1993, nr 3, s. 7.

zastąpienie dotychczasowych (...) form wzrostu kosztem otoczenia, jakościowo nowymi formami społeczno-gospodarczego życia i rozwoju razem ze społecznym i przyrodniczym otoczeniem⁵⁴. W perspektywie czasowej zmianie ulec muszą standardy życia właściwe cywilizacji konsumpcyjnej na inne wzorce, które zagwarantują utrzymanie wysokiej jakości życia na naszej Planecie⁵⁵. Obraz społeczeństwa przyszłości, w tym również postać zrównoważonego rozwoju, będzie zależała w dużym stopniu od indywidualnego rozwoju duchowego człowieka⁵⁶. W praktyce oznacza to przełożenie wyrafinowanych teorii i politycznych deklaracji na konkretne zachowania ludzi.

Zakończenie

Zwerbalizowana koncepcja równoważenia rozwoju, ciągle lepiej prezentuje się w teorii niż praktyce. Istnieje szereg barier świadomościowych, politycznych i ekonomicznych, powstrzymujących dynamiczną realizację tej idei. Potrzebna jest najpierw dobra wola intelektualistów, polityków, strategów gospodarczych i rządzących na wszystkich szczeblach, od organizacji międzynarodowych, poprzez rządy i gospodarki poszczególnych krajów, do samorządów terytorialnych i lokalnych. Istnieje też konieczność ciągłego rozwoju intelektualnego, prowadzącego do lepszego zrozumienia tej koncepcji i wykształcenia u ludzi świadomości i odpowiedzialności za środowisko życia i dalszy rozwój cywilizacyjny.

Cywilizacja, która jest sumą aktywności potwierdzającej prawdę ludzkiego bytu i stwarzająca warunki autentycznego rozwoju ludzkiej społeczności, ciągle poszukuje nowych rozwiązań i dróg rozwoju. Postęp cywilizacyjny zawdzięczamy szukaniu nowych dróg wzbogacania się i udoskonalania naszych zachowań. Na początku XXI wieku, alternatywą dla tego procesu staje się koncepcja zrównoważonego rozwoju. Jest ona w skali globalnej szansą na przetrwanie i kontynuację dalszego prawidłowego rozwoju naszej cywilizacji. Niestety, światowy unilateralizm na razie ogranicza jej wielkie możliwości. Z czasem jednak nieuchronnie świat poszukiwać zacznie nowych rozwiązań. Gotowe propozycje przedstawia wyżej prezentowana koncepcja. Wydaje się, że zainicjowanie cywilizacji zrównoważonego

rozwoju, jest na obecnym etapie poszukiwań, najlepszą alternatywą dalszego rozwoju cywilizacyjnego. Trzeba tylko wdrożyć w praktykę życia ludzkiego ową filozofię nowych celów i możliwości rozwojowych.

Literatura

1. Adamski F., *Kultura między sacrum a profanum*, w: Adamski F. (red.), *Człowiek – Wychowanie – Kultura*, Kraków 1993.
2. Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym. Zarys problematyki ekologii społecznej*, Wyd. KUL, Lublin 2005.
3. *Apel Warszawski – przyjęty w 1993 r. w Warszawie na I Światowym Kongresie Uniwersalizmu*, w: „Ekonomia i Środowisko”, 1994, nr 1(4).
4. Barcikowski A., Łastowski K., *Struktura biosfery a rozwój cywilizacji*, w: Papuziński A. (red.), *Filozofia ekologiczna. W Jubileusz 75-lecia Profesora Henryka Skolimowskiego*, Bydgoszcz 2001.
5. Barnier M., *Atlas wielkich zagrożeń. Ekologia, środowisko, przyroda*, Warszawa 1995.
6. Bartosik K., Koncepcja trwałego rozwoju a poszukiwanie strategii globalnych, w: „Ekonomista” 1996, nr 1-3.
7. Bielicki T. (red.), *Antroposfera*, w: *Mały słownik antropologiczny*, Warszawa 1969.
8. Borys T. (red.), *Opracowanie systemu wskaźników oceny efektywności wdrażania koncepcji ekorozwoju*, Warszawa-Jelenia Góra-Wrocław 1997.
9. Borys T. (red.), *Wskaźniki ekorozwoju*, Białystok 1999.
10. Capra F., *Punkt zwrotny*, Wyd. PIW, Warszawa 1987.
11. Carson R., *Silent Spring*, 1963.
12. Cichy D., *Międzynarodowe i krajowe projekty edukacyjne przygotowaniem do zrównoważonego rozwoju*, w: *Współpraca międzynarodowa w edukacji ekologicznej. Materiały pokonferencyjne*, Krosno 1996.
13. Commonor B., *The Clasing Circle*, New York 1971.
14. Cygler M., Poskrobko B., *Edukacja kadr na potrzeby ekorozwoju*, w: „Ekonomia i Środowisko”, 1994, nr 1(4).
15. Cyrzan H., Kim jest człowiek? Ekologiczne implikacje nowego spojrzenia na ewolucję (człowieka), w: Dołęga J. M., Czartoszewski W. J. (red.), *Ochrona środowiska e filozofii i teologii*, Warszawa 1999.
16. *Cywilizacja* w: Wikipedia, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Cywilizacja>, (04.08.06r).
17. Czyż M., Rozwój zrównoważony a przemiany cywilizacyjne, w: Zięba S., Wróblewski M. (red.), *Ekologia a transformacje cywilizacyjne na przełomie wieków*, Lublin 2000.
18. *Deklaracja końcowa Konferencji Sztokholmskiej na temat: Środowisko naturalne człowieka*.

⁵³ L. Michnowski, *Megatrendy alternatywne. Ekorozwój albo zagłada ekologiczna*, w: *Ekorozwój. Jego istota i możliwości wdrożenia. Materiały pokonferencyjne*. (Międzynarodowe targi ekologiczne – POLEKO '95), Poznań, 23 listopada 1995r., s. 35, (materiał powielony).

⁵⁴ *Apel Warszawski – przyjęty w 1993 r. w Warszawie na I Światowym Kongresie Uniwersalizmu*, w: „Ekonomia i Środowisko”, 1994, nr 1(4), s. 164.

⁵⁵ Szerzej na ten temat patrz: O. Hronec, *Ekorozwój – jedyna droga w przyszłość*, *Materiały z X Ogólnopolskiego Forum Ekologii Wsi, Miasto i wieś wspólnie na drodze do ekorozwoju*, CEEW, Krosno 2000, s. 107; B. Piontek, *Jakość życia i sposoby jej mierzenia w strategii wzrostu gospodarczego i zrównoważonego rozwoju*, w: „Problemy Ekologii” 1999, nr 6, vol. 3, s. 120-121.

⁵⁶ Por. M. Czyż, *Rozwój zrównoważony a przemiany cywilizacyjne*, w: *Ekologia a transformacje cywilizacyjne...*, dz. cyt., s. 83.

19. *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”*. Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992. Szczyt Ziemi, Warszawa 2003.
20. Dołęga J. M., *Koncepcja zoologii systemowej*, Warszawa 2001.
21. Dołęga J. M., *Problematyka ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego w zoologii i ekofiloizacji*, w: Dołęga J. M., Czarotowski J. W. (red.), *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, Warszawa 1999.
22. Dubel K., *Ochrona i kształtowanie środowiska*, Krosno 2001.
23. Ehrlich P. R., *The Population Bomb*, New York 1968.
24. Fri R., *Historia naturalna a wiek XXI*, w: Botkin D. i in. (red.) *Oblicza Ziemi. Zagrożenia i nadzieje*, Warszawa 2001.
25. Hinrichs N., *Population. Environment and People*, New York 1971.
26. Hronec O., *Ekorozwój – jedyna droga w przyszłość*, *Materiały z X Ogólnopolskiego Forum Ekologii Wsi, Miasto i wieś wspólnie na drodze do ekorozwoju*, Krosno 2000.
27. Hull Z., *Filozoficzne podstawy ekorozwoju*, w: „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” 1992, z. 401.
28. Hull Z., *Dylematy i wymiary ekorozwoju*, w: „Postępy Nauk Rolniczych” 1993, nr 3.
29. *Instrumenty ekorozwoju. Prawne, ekonomiczne, finansowe*, w: „EKOFinanse”, 2001, nr 4(71).
30. Keating M., *Globalny program działań*, Warszawa 1994.
31. Kiełczewski D., *Główne nurty ekologiczne we współczesnej filozofii*, w: Prandecka B. (red.), *Interdyscyplinarne podstawy ochrony środowiska przyrodniczego. Kompendium do nauczania i studiowania*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993.
32. Kośmicki E., *Środowiskowe dylematy ekorozwoju a przyszłość polskiego rolnictwa*, w: „Ekonomia i Środowisko”, 1997, nr 1(10).
33. Kowalak A., *Świadomość ekologiczna a realizacja idei zrównoważonego rozwoju*, w: Kowalak A. (red.), *III Konferencja, Współpraca Międzynarodowa w Edukacji Ekologicznej*, Krosno 2000.
34. Kozłowski S., *Przyszłość ekorozwoju*, Lublin 2005.
35. Kozłowski S., *Ekologiczne problemy przyszłości świata i Polski*, Warszawa 1998.
36. Kozłowski S., *Ogólne uwarunkowania ekorozwoju*, w: B. Poskrobko (red.), *Sterowanie ekorozwojem. Teoretyczne aspekty ekorozwoju*, tom I, Białystok 1998.
37. Krasnodębski Z., *Upadek idei postępu*, Warszawa 1991.
38. Kunicki-Goldfinger W. J. H., *Znikąd donikąd*, Warszawa 1993.
39. Łapiński J., „Pradzieje” *Homo technicus*, w: „Studia Philosophiae Christianae”, 1999 (35), nr 2.
40. Machowski J., *Ochrona środowiska. Prawo i zrównoważony rozwój*, (Stan prawny na dzień 1 stycznia 2003 r.), Warszawa 2003.
41. Matczak P., *Problemy ekologiczne jako problemy społeczne*, Poznań 2000.
42. Mazurski K. R., *Podstawy zoologii. Kompendium wiedzy o niszczeniu i ochronie środowiska*, Wrocław 1998.
43. Meadows D. i in., *Limits to Growth* New York 1972.
44. Michnowski L., *Ekorozwój jako forma współżycia*, w: „Wieś i Państwo”, 1992, nr 2.
45. Michnowski L., *Megatrendy alternatywne. Ekorozwój albo zagłada ekologiczna*, w: *Ekorozwój. Jego istota i możliwości wdrożenia. Materiały pokonferencyjne. (Międzynarodowe targi ekologiczne – POLEKO '95)*, Poznań 1995r. (materiał powielony).
46. Mizak J., *Szczyt w Johannesburgu*, Warszawa 2002, w: <http://www.unic.unorg.pl/johannesburg/>, 16.03.2004, godz.17.00.
47. Morin E., *Zagubiony paradygmat – natura ludzka*, Warszawa 1977.
48. Nowicki M., Ribbe L., *Problemy ekorozwoju Polski*, Warszawa 2001.
49. Paczuski R., *Prawo ochrony środowiska*. (Stan prawny na dzień 30 września 2000), Bydgoszcz 2000.
50. Piątek Z., *Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju: kontrowersje filozoficzno-społeczne*, w: Piontek B., *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Warszawa 2002.
51. Piontek B., *Jakość życia i sposoby jej mierzenia w strategii wzrostu gospodarczego i zrównoważonego rozwoju*, w: „Problemy Ekologii” 1999, nr 6, vol. 3.
52. Papużyński A. (red.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, Bydgoszcz 2005.
53. Poskrobko B., *Podstawy polityki ekologicznej*, w: Górko K., Poskrobko B., Radecki W. (red.), *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Warszawa 1998.
54. Sadowski Z., *Dezyderat trwałego rozwoju i warunki jego spełnienia. (Tezy)*, w: Pawłowski A. (red.), *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, Monografie nr 16, PAN, Komitet Ochrony Środowiska, Lublin 2003.
55. Stacewicz J., *Cywilizacyjno-kulturowe uwarunkowania ekorozwoju*, w: Poskrobko B. (red.), *Sterowanie ekorozwojem. Teoretyczne aspekty ekorozwoju*, t. I, Białystok 1998.
56. Strzałko J., *Ekologia człowieka*, w: Strzałko J., Mossor-Pietraszewska T. (red.), *Kompendium wiedzy o ekologii*, Warszawa-Poznań 2001.

57. Szponar A., *Fizjografia urbanistyczna*, Warszawa 2003.
58. Szymański J.M., *Cywilizacja ekologiczna. Wstęp do polityki globalnej*, Warszawa 1998.
59. Śleszyński J., *Wskaźniki trwałego rozwoju*, w: „*Ekonomia i Środowisko*”, 1997 nr 2(11).
60. Weizsäcker E. U., Lovins A. B., Lovins L. H., *Mnożnik cztery. Podwojony dobrobyt – dwukrotnie mniejsze zużycie zasobów naturalnych. Raport dla Klubu Rzymskiego*, Toruń 1999.
61. Zięba S., *Życie jako forma istnienia ciał białkowych*, w: „*Roczniki Filozoficzne*”, 22(1974)3, s. 122.
62. Zięba S., *Kryzys ekologiczny. Realność czy utopia*, w: „*Człowiek i Przyroda*”, 1995, nr 3.
63. Zięba S., *Dylematy bezpieczeństwa ekologicznego*, Lublin 1998.
64. Żukowska H., *Ekonomiczne aspekty ochrony środowiska naturalnego. Na przykładzie województwa lubelskiego*, Lublin 1996.